

SON OSMANLI MECLİSİ'NDE YUNAN İŞGALİ'NE DAİR TARTIŞMALAR

Pelin Böke*

Özet

Son Osmanlı Meclisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda resmen yenilmesinin ve Yunanlıların Mayıs 1919'da İzmir'i işgalinin ardından toplanmıştı. Hatta bazı mebuslar İzmir gibi işgal altındaki bölgelerden seçilerek meclise gelmişlerdi. Bu anlamda, son Osmanlı Meclisi'nde İzmir işgalinin nasıl tartışıldığı önemlidir, çünkü bu, son meclisin İstanbul ve Anadolu Hareketi arasında alacağı pozisyonunu ortaya koyan ilk kanıtlardan birini oluşturmaktadır. Son Osmanlı Meclisi'nde İzmir'in İşgali'yle ilgili müzakereler incelendiğinde görülmektedir ki, bu işgale karşı “seçilmiş” olanlar ciddi bir duyarlılık göstermiş, “atanmış” olanlar ise bu konuyu hükümeti eleştirmenin bir aracı olarak kullanmışlardır.

Anahtar kelimeler: İzmir, Osmanlı Meclisi, Yunan İşgali.

DISCUSSIONS ABOUT GREEK INVASION IN THE LAST OTTOMAN PARLIAMENT

Abstract

The last Ottoman Parliament was assembled following the Ottoman Empire's official defeat in World War I. and Greek Invasion May 1919 in Izmir. Some deputies were somehow elected from the occupied territories such as Izmir. How the invasion of Izmir was argued in the last Ottoman Parliament was mainly important because it was a preliminary evidence which demonstrated the position that would be taken by the Parliament between Istanbul and National Movement in Anatolia. When these arguments were studied, it was obvious that while the deputies of the parliament showed a strict susceptiblity, the appointed members of the parliament handled the invasion as a mean of criticism against the government.

Keyword: Izmir, Ottomon Parliament, Greek Invaision.

---

* Dr., Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü.

Giriş

Dönemin kayıtlarında genellikle “Harb-i Umumi” olarak geçen 20. Yüzyılın ilk büyük savaşı bittiğinde, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durum konusunda gerek saray ve bürokrasi içerisinde, gerekse halkta oldukça karamsar bir hava hâkimdi. Bu havanın bir ölçüde de olsa dağılmasında Bahriye Nazırı Rauf Orbay’ın yaptığı açıklamanın payı büyüktür. “Mütarekeyi imzaya giderken bugünkü gibi sevinçli döneceğimi tahmin etmiyordum”¹ diyen Orbay, Mondros Mütarekesi’ne koyduğu imzanın Osmanlı Devleti’nin yok olması anlamına geldiğini görmek ya da göstermek istemiyor gibiydi. Ancak Padişah Vahdettin, mütarekenin imzalanmasıyla adeta bir zafer elde edildiği izlenimini yaymak isteyen Rauf Orbay’ın iyimserliğini paylaşmıyordu. Bu hoşnutsuzluğunu, mütareke görüşmelerine katılan delegeleri huzuruna kabul etmeyerek göstermişti. Muhtemelen bu tavrının arkasında, mütareke görüşmelerine gidecek heyetin başına Damat Ferit Paşa’yı getirmek istemesi ve bunda başarılı olamaması da yatmaktaydı. Aslına bakılırsa onun gerçekte mütareke şartlarına karşı durmak gibi bir düşüncesi de yoktu. Nitekim bir süre sonra bu şartları kabul ettiğini gösteren ve “İngilizlerin müsamahasına nail” olmayı bekleyen teslimiyetçi bir politika gütmeye başladı. 20 Eylül 1919 tarihinde yayınladığı beyanname bunu açıkça ortaya koyuyordu.

“...Bugün umum efradı milletimden intizarım, hal ve merkezin nezaketini bittakdir mubafazai sükkân ve itidal ve abkâmı kavânine ve emri hükümete tamamii ittiba ile memleketin intizam ve asayişini muhil harekatten içtinap eylemek” gerektiğini söyleyen Vahdettin², 21 Aralık 1918 tarihinde feshettiği meclisin açılmasının da bu nedenle gecikeceği tehdidini savurmaktaydı. Nitekim bu fesih kararı, çeşitli kesimlerde işgallere karşı bir şey yapılmayacağı ve kendilerinin dışlanarak alelacele ve ağır koşullarda bir barış anlaşmasının imzalanacağı endişesini yaratmıştı.

Bu kesimlerin başında hiç kuşkusuz Anadolu’da bir direniş örgütlemeye çalışan Mustafa Kemal ve arkadaşları gelmektedir. Zorlu bir mücadele sonunda 12 Ocak 1920’de Osmanlı Meclisi’ni yeniden açtırmayı başardıklarında, gerek Anadolu’dan, gerekse İstanbul’dan Anadolu Hareketi’ni destekleyen mebuslar Meclis-i Mebusan’da bir grup oluşturarak, içinde bulunulan duruma çareler aramaya başlamışlardır. Resmi olarak kapanış tarihi 12 Nisan 1920 olmakla birlikte, Mebusan Meclisi’nin 18 Mart 1920 tarihinde güvenliklerinin kalmadığı gerekçesiyle kendi kendini tatil etme kararı üzerine meclis sadece 24 oturum yapabirmiştir.

Ayan meclisi ise 5 Nisan 1920 tarihine kadar toplanmaya devam edecektir. Ancak, eşit sayıda oturum yapmış olmasına rağmen özellikle işgaller karşısındaki tutumu Mebusan Meclisi kadar açık bir tepkiyi yansıtmaz. Daha ziyade bütçe meselelerini ve padişahın meclisi açış nutkuna verilecek olan arıza-i cevabiyye metnini tartışan Ayan Meclisi’nin aksine, Mebusan Meclisi’nde ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve çözüm arayışları daha geniş yer tutar. 17 Şubat 1920 tarihinde Ahd-ı Milli’nin kabul

¹ Bkz. Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1984, s.109.

² M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt. III, Vesikalar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.1006. Bu beyanmeden hemen sonra 7 Ekim 1919 tarihinde de aynı minvalde Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin bir bildirisi yayınlanmıştır.

edilmesiyle, barış görüşmelerinde kendilerinin de müdahil olacaklarının işaretini veren Anadolu yanlısı mebuslar, bu başarının ardından işgallerle ilgili tepkilerini daha açık bir şekilde dillendirmeye başlayacaklardır.

1. Son Osmanlı Meclisi ve Yunan İşgali

1.1 Meclis-i Mebusan'ın Tepkisi

Kanun-i Esasi hükümlerine göre, feshedildiği tarihten dört ay sonra açılması gereken Meclis'in³ ancak bir yıl sonra açılmış olması ve bu süre içinde gerek İtilaf güçleri, gerekse Yunanistan tarafından yapılan işgaller konusunda resmi ağızlardan dış dokunur bir tepki gelmemesi, halkta İstanbul'un bu işgallere duyarsız kaldığı gibi bir algıya neden olmuştur. Oysa İzmir'in işgal edilmesinin hemen ertesinde Sultanahmet Meydanı'nda İstanbul halkının geniş katılımıyla düzenlenen mitingler bu duyarlılığın en önemli göstergesidir. Hatta Meclis'in açıldığı 12 Ocak 1920 tarihinden bir gün sonra yapılan mitingde "100.000'den fazla insanın" toplanmış olması⁴, işgallerin ilk kez yapıldığı tarihten çok sonra bile bu duyarlılığın sürdüğünü göstermektedir. Meclisi açmakta ayak sürüyen Saray ve Hükümet üzerinde bu mitinglerin de bir baskı oluşturduğu düşünülebilirse de, asıl mesele Anadolu'da giderek güçlenen direnişin mebus seçimleri sırasında gücünü iyiden iyiye hissettirmesi ve işgal altında bulunan bölgelerden bile mebus çıkarabilmiş olmasıdır. Özellikle Fransız ve Yunan idaresinin seçimleri yasakladığı Adana ve İzmir'de durum ilginçtir. Yasağa rağmen, Adanalılar İstanbul'daki Kilikyalılar Cemiyeti aracılığıyla 4, İzmirli müntehib-i saniler ise İtalyan işgali altında bulunan Kuşadası'nda seçimleri yaparak Meclis'e 5 mebus göndermeyi başaracaklardır⁵.

Ne var ki Meclis 12 Ocak'ta açılmış olmasına rağmen, mebusların katılımı gerek yol şartları, gerekse bazı bölgelerde seçimlerin tamamlanamamış olması nedeniyle ilk oturumlarda düşük kalmış ve "aded-i müretteb" sorunu doğurmuştur⁶. Bunun yanı sıra meclisin ilk oturumları encümenlerin kurulması, padişahın açış nutkuna verilecek cevabın hazırlanması, 1336 (1920) senesi bütçesinin yetiştirilmesi gibi sorunlarla geçtiğinden, işgalleri gündeme taşıyacak olan protesto telgraflarının okunması (muhtemelen biraz da Anadolu Hareketi'ne karşı olan mebuslar tarafından) ertelenmiştir. Zira Mustafa Kemal'in, Meclisin açılışını kutlayan telgrafının Meclis'te

³ Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, s.45.

⁴ *Tasvir-i Efkar*, 14 Ocak 1920, sayı.2958. İşgale tepkiler konusunda ayrıntılı bir çalışma için ayrıca bkz., Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.

⁵ Karaca, *a.g.e.*, s.52; İzmir, Aydın, Denizli ve Manisa'dan seçilen mebusların toplamı 15'tir. Meclis tutanaklarından saptayabildiğimiz kadarıyla İzmir mebusları ise şunlardır; İlhami Bey, Rafet Bey, Şükrü Bey, Tahsin Bey, Yunus Nadi Bey.

⁶ İlk oturumunu 12 Ocak 1920'de yapmış olan Meclis-i Mebusan, yeterli sayıda mebusun henüz meclise gelememiş olması nedeniyle, ikinci oturumunu ancak 22 Ocak 1920 günü yapabilecektir. Esasen Meclis-i Mebusan'a seçilen mebus sayısı 169 olup, en büyük katılım 19 Şubat 1920 tarihli oturumda 150 kişidir. Bkz., Pelin Böke, *Son Osmanlı Meclisi'nin Son Günleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.82.

okunması bile, diğer kutlama telgraflarının okunması lazım geleceği gerekçesiyle engellenmeye çalışılmıştır.

İşgali protesto eden bu telgrafların ilk kez Meclis'in gündemine getirilişi ise 16 Şubat 1920 tarihindeki onuncu oturumdur. Mecliste Anadolu Hareketi'ne mesafeli duran ya da muhalif olan mebusların tarafında görünen Reis vekili Hüseyin Kazım Efendi⁷ başkanlığında açılan oturumda, İzmir ve Maraş işgaline karşı pek çok protesto telgrafı geldiği, bunların incelenerek "münderecatına göre" muameleye tabi tutulacağı söylenmişse de,⁸ telgrafların okunması ancak Anadolu Hareketi'ne yakınlığıyla bilinen Celalettin Arif Bey'in başkanlığa seçilmesinden sonra 13 Mart 1920'de mümkün olacaktır⁹.

İlk okunan telgraf Salihli Müdafaa-i Hukuk Reisi Zahit tarafından gönderilmiştir:

"2 Mart 1336 tarihinde...Ödemiş Ovası'nın her tarafından Yunan zulüm ve itisafının serkiziyle iltica eden ve on iki aydan beri bir hayat-ı bedbabi içinde buralara barınan binlerce muhacirin yeniden cırlıçplak muhacerete mecbur edilmiştir...Hicrete kudret ve takati olmayan acıze ve zavallılar bir taraftan kurşun ve gülle yağmurları altında diğer taraftan ika edilen yangınlar içinde itlaf edilmiştir.... Miktarları dört binden fazla bulunan Ödemiş havalisinin zavallı felaketzedeleri ikinci defa olarak Alaşebir ve havalisine iltica ederek muavenetten mahrum, sefaletle açlıkla pençeleşmekte ve ezilmektedir.... Mukadderatımızın Sulh Konferansında takarrür etmek üzere bulunduğu bir zamanda bizleri dağdar-ı faciat eyleyen Yunan cinayat ve vahşetlerinin hala devamına meydan verilmesi on aydan beri hicran ve ıstırap ile perişan olan bedbabi felaketleri tezauf eyleyen ve itisafata duçar edilmesini ve hala tevali eden bu zalimane ve gaddar hareketleri icap edenler nezdinde protesto ve hudud-u tahammülü aşan bu ızdırap ve felaketlerden tablisimizi esbabının istikmal buyurulmasını istirham ederiz. 12 Mart 1336"¹⁰.

Yunan işgalinin sınırlarının iyiden iyiye genişlediğini ve sertleştiğini gözler önüne seren bu telgrafın hemen arkasından okunan telgraf ise, Aydın ve Menteşe Havalisi Kuvay-ı Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe imzalıdır:

"Taraflı hükümetten vaki olan tebligatta Yunanlılarda dâhil olduğu halde İtilaf Kuvvetlerine karşı tecavüzi harekâta bulunulmaması bildirilmiştir. Daba dün Yunanlılar Bozdağ Gedoş[Gediz] cephelelerinden ansızın taarruz etti. Düşman cephesi gerisinde kalan ve müdafaadan aciz Çamlıca köy halkı dağlara kaçtı. Resmi Yunan askeri kadınları öldürdü. Bu hal ehyerm elimize düşen Yunan esir askerinin itirafı sabittir. İtilaf Hükümetleriyle taraflı hükümetten medeni olduğu söylenen bu kuvvetlerin bizlere neden hücum ettiklerinin ve ellerimizi kollarımızı bağlı olarak bizleri düşmana teslim etmek mahiyetinde olan bu tebligatın neden ileri geldiğinin yabut kimlerin

⁷ Hüseyin Kazım Bey'in, Mustafa Kemal ve Anadolu Hareketi'ne muhalefeti için bkz., Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

⁸ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre.4, C.1, İçtima Senesi.1, 16 Şubat 1336 (1920), Onuncu İnikad, s.103, TBMM Basımevi, Ankara, 1992. Aynı oturumda Edirne mebusu Şeref Bey, "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline müsaade edilmesi ve Kanun-i Esasi abkâmına mugayir olarak Divan-ı Harb-i Örfiler... Ve saireden dolayı Ferit Paşa Kabinesi aleyhine" bir takrir de vermiştir. (MMZC, s.105).

⁹ MMZC, 13 Mart 1336 (1920), Yirmüçüncü İnikad, s.461.

¹⁰ MMZC, 13 Mart 1336 (1920), Yirmüçüncü İnikad, s.462.

*arzı ve tazyikıyla yapıldığının istisabını ve acilen bu mantıksızlık bakımında malumat itasını kemal-i ehemmiyetle rica ederim. 5 Mart 1336*¹¹.

Her iki telgrafı da peş peşe vermemizin nedeni, ikisi arasındaki üslup farkını vurgulamaktır. Görülüyor ki, ilk telgrafta daha çok durumun vahametini gösteren bir yakarış havası hâkim iken, Demirci Mehmet Efe'nin telgrafındaki suçlayıcı ve hesap soran üslup son derece dikkat çekicidir. "Mantıksızlık" la suçladığı taraf ise hükümettir. Ancak telgrafın çekildiği tarihte Ali Rıza Paşa hükümetinde olduğuna (2 Ekim 1919-8 Mart 1920) ve söz konusu bildiri de 7 Ekim 1919'da yayınlandığına göre bu sert eleştirinin muhatabı da bu hükümet olmalıdır. Zira telgrafın okunduğu tarihte hükümet değişmiş ve Salih Paşa Hükümeti (8 Mart 1920-4 Nisan 1920) kurulmuştur¹². Bunun hassas bir mesele olduğunu, Mebusların konuyu tartışmaları sırasında da böyle suçlamalar dile getirildiğinde, hangi hükümetin kastedildiğini soran itirazlarına bakarak da anlayabiliriz. Mesela Yozgat mebusu İsmail Fazıl Paşa hükümetten bahsederken sık sık "sabık" ifadesini kullanınca, meclisteki mebuslar her seferinde "esbak" olarak bunu düzeltmek gereği duymuşlardır¹³. Zira "sabık" dendiğinde Ali Rıza Paşa Hükümeti, "esbak" dendiğinde ise ondan bir önceki hükümet yani Damat Ferit Paşa Hükümeti anlaşılmaktadır.

Ancak, mecliste bir günlük oturumda dahi olsa Yunan işgalinin hararetle tartışılmış olmasında, bu tartışmanın bir yandan "esbak" Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni eleştirme, diğer yandan da yeni kurulan Salih Paşa Hükümeti'ne bir gözdağı vererek işgaller konusunda hükümeti daha somut adımlar atmaya zorlama fırsatı gibi pratik bir amacın yattığını söylemek mümkündür.

Telgrafların okunmasının ardından sözü ilk alan kişi, İttihat Terakki'nin önde gelen isimlerinden ve İzmir'deki direnişi örgütleme çabalarıyla maruf Saruhan mebusu Celal Bey olur. Hitabet yeteneği son derece güçlü olan Celal Bey yaptığı duygusal ve ateşli konuşmada sık sık Yunan askerinin İzmir halkına ettiği zulümlerden ve tecavüzlerden bahseder;

"Bunlar, orada icra-yı adalet için veyahut memleketin buzur ve sükûnetini temin etmek için gelen Kuva-yı İtilafiyenin gözü önünde yapıyor ve şunu Meclisin nazâr-ı dikkatine arz ederim ki, Yunan işgal kumandanı İzmir'e ayak bastığı zaman diyordu ki; işgalimiz muvakkat ve ancak İzmir ve civarına şamil olmak üzere dir.

Benim "İzmir ve civarına şamil" kelimesinden anladığım mana İzmir ve civarındaki birkaç köyden ibarettir. Hâlbuki Yunanlılar işgal sabasını uzattılar. Bir cihetten ta Nazilli'ye, diğer cihetten Akhisar'a kadar gittiler. Eğer karşılarına müsellaah bir kuvvet çekememiş olsa idi, sırf milletin sinesinden nebaan eden o kuvvet, o zalimlerin, o cebin zalimlerin karşısına dikilmemiş olsa

¹¹ MMZC, 13 Mart 1920, Yirmüçüncü İnikad, s.462.

¹² Hükümet değişiklikleri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz., Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Son Meşrutiyet 1919-1920)*, Cilt.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2004.

¹³ MMZC, 13 Mart 1336 (1920), Yirmüçüncü İnikad, s.467.

idi. Yunanlılar işgal sabasını bir taraftan ta Eğridir'e, diğer taraftan Bandırma'ya kadar temdit edeceklerdi."¹⁴

Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey'in "Yaşasın kabramanlar, zeybekler!" nidasıyla destek verdiği uzun konuşmasında Celal Bey, sözlerine Aydın'da şahit olduğu bir olayı anlatarak devam ediyor;

"İlk Aydın'a girdiğim zaman karşıma bir manzara çıktı. Genç bir kadının siyah cesedi yol üzerinde serilmiş, yangından çıkarılmış ortada duruyordu ve başında da iki kadın ağlıyordu. O iki kadının yanına yaklaştım ve sordum, dediler ki 'Evladım, bu benim kızımdır, bunun evvela namusunu berbat ettiler ve ondan sonra şu yanan evin içerisine attular. Kolundan tuttuk çıkardık'. Bu, bir tek vak'a değildir efendiler, bunun yüzlerce emsali müsbet ve makayettir."

Konuşmanın bu bölümünde iyice galeyana gelen Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey "Bu işleri yapanlar pişdaran-ı medeniyet!" diye oturduğu yerden bağırırken, Gelibolu mebusu Celal Nuri Bey de "Engiziyon mezalimi azdır" sözleriyle ona destek verince Celal Bey, yüz bin kişinin İzmir ve havalisinden firar ettiğini, bunların altmış bin kişinin Aydın'dan, kırk bin kişinin ise Bergama, Manisa ve Menemen'den firar etmek zorunda kaldıkları söyleyerek; "Rica ediyorum, Avrupalıların bize getirdiği medeniyet bu mudur?" sözleriyle ortamın iyiden iyiye hararetlenmesini sağlıyor.

Bu konuşmadan hayli etkilenmiş görünen Ali Şükrü Bey'in "Lanet böyle medeniyete!" demesi üzerine, Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey "Onların medeniyetine ihtiyacımız yoktur, biz medeniyiz!" diyerek, padişahın bildirisinde geçen "Avrupa düvel ve milel-i mütemeddinesi"¹⁵ ifadesine kinayeli bir göndermede bulunuyor. Mebuslardan gelen bu destekle konuşmasına devam eden Celal Bey;

"Bu fecayii, bu mezalimi tabkik için, hepimiz biliyorsunuz ki Avrupa'dan bir tabkik beyeti geldi ve onlar raporlarında bütün bu fecayii tesbit ederek Yunanlıların bila mucip işgal sabasını tevsî ettiklerini ve orada bir ehl-i salib muharebesi açtıklarını söylediler ve o raporu da hepimiz okuduk. Bu raporun Sulh Konferansında müzakeresinden hâsıl olan neticeyi bize eğer ajanslar sahib ve salim olarak ihbar etmiş iseler Sulh Konferansı; Yunanlılara bidayet-i işgalde vuku'a gelen hadisat tekerrür etmeyecektir, bunu temenni ederiz dediler. Fakat efendiler, bu temenniye rağmen işte okunan telgrafnâme gösteriyor ki, orada el'an mesalim irtikab ediliyor. Orada el'an Türkün namusu payımal ediliyor. Orada el'an Türkün hâkimiyet-i millîye ve istiklali duçar-ı tecavüz oluyor.

Biz son aldığımız bususi malumata nazaran Urla'dan ta İzmir'e kadar 60 kilometrelik bir saba dâbilinde bugün bir tek Müslüman yoktur kişinin başına gidebilsin. Sonra efendiler; İzmir'den Torbalı'ya kadar 40 kilometrelik bir sahada Müslümanlara ait hiçbir tek hayvan kalmamıştır. Hepsi gasp edilmiş, hepsi çalınmış ve hepsi Yunanistan'a sevk olunmuştur. Orada hiçbir Müslüman yoktur ki evinden çaksın da tarlada çalışabilsin, buğur ve rahat görebilsin. Sonra efendiler: Menemen'de 1200 kişiyi katliam ettiler.... Bunu İtalyan mümessili geldi gördü. Birçok cesetleri topraklar içinden çıkararak fotoğraflarını aldı ve enzar-ı medeniyete arz ve izhar etti... Fakat netice ne oldu? Bundan sonrası ne olacaktır? Ben bunun için Millet Meclisinden bir sada çıktığını isterdim ve bugün buna, bu şerefe mazharîyete nail olabildim. Acaba hükümet ne yapıyor?"

¹⁴ MMZC, 13 Mart 1920, Yirmüçüncü İnikad, s.462.

¹⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s.210.

“...Bu mezalim yetmiyormuş gibi ikinci mezalim ibzari için Yunanın kolundan tutular ve yürütüyorlar. O da efendiler ‘Genaral Milen’ koludur, ‘General Milen’ battıdır... Ben bu mesele hakkında hükümetten ve milletten şedid bir tedbir ittihazını rica ediyorum ve ancak bu suretledir ki efendiler, orada o zavallı Müslümanlar, bedbakt Türkler için bir ümid-i teselli temin etmiş oluruz. Aksi takdirde bizim de, efendiler, biz hiç olduğumuz anlaşılacaktır.”

Saruhan Mebusu Celal Bey’in bu uzun ve ateşli tiradı üzerine söz almak için birbirleriyle yarışan mebuslardan, Sinop mebusu Rıza Nur Bey alkışlarla kesilen konuşmasında;

“İşte hakiki bir kabraman Demirci Efe! Millet kabramanı, milli bir kabramanı! Varolsun! Allah adetlerini ziyade etsin! Ve ona istinaden başka bir çaremiz yoktur. Fakat diğer bir cibetten aksi bir şey daha var. Haydi, mütevacizlere, zalimlere, gaddarlara, katillere müsaade ediliyor. Fakat bir taraftan anasının, yurdunu toprağını, kızının, karısının namusunu müdafaa eden kabramanların nasıl ve ne hakla elleri bağlanmak isteniyor. Onların bize hücum etmelerine müsaade ediliyor; bize de siz bunlara hücum etmeyin deniliyor ve bu nasıl deniliyor, nasıl teklif ediliyor? Ben insaniyet namına hayâ ediyorum ve o kabramanları tebcil ediyorum; yaşasın o kabramanlar!”¹⁶.

Ümitlerini Demirci Mehmet Efe’nin mücadelesine bağlayan ve içinde bulunulan çaresizliği ortaya koyan bu ifadelerde, açıktan açığa padişahın ve hükümetin yayınladığı bildirimlerin eleştiriliyor olması da son derece dikkat çekicidir. Ancak sadece bu bildirimlerin değil, yeni kurulan Salih Paşa Hükümeti’nin de sorgulandığı bu oturumda tek eylem ve çözüm önerisi Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey’den gelecektir;

“Kısa, küçük bir teklif için karşınıza geldim... Biz burada uğradığımız baksızlıkları başkalarına tanıtırmak için bir propaganda komisyonu teşkil edelim. Maalesef... Propaganda namı ile hükümetçe hiçbir şey yapılmamıştır. Her ne yapılmışsa şahsi teşebbüslerin neticesidir.... Fransa’da, İngiltere’de, İtalya’da erbab-ı vicdan bulabiliriz ki, zulme karşı mütebassıs olmak kabiliyetini gaiip etmemişlerdir. Onlar bize insani yardımlarını bezledebilirler... Bunun için eğer makul görülüyorsa teklifimi kabul ediniz. Dışarı âlem hakkında fikirleri olan, yabancı lisanları bilenler var ki; yabancılar tarafından uğradığımız bedbahlıkları söyleyiniz, götürelim, yerlerine isal edelim; diyenler vardır. Emin olabilirsiniz ki on beş gün geçmez Anadolu’yu yeniden yangın yeri yapan bu vahşetleri Avrupa matbuatına bildirecek yardımcı faziletkâr insanları memleketimizde bulabiliriz. Bu komisyonu yapınız, biz de propagandamızı yapalım. Zaten yapacak hiçbir şeyimiz yoktur”¹⁷.

Hamdullah Suphi Bey’in bu önerisi, silahlı mücadeleden yana olan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey tarafından yetersiz görülecekse de, daha sonra oylama yapılarak bir propaganda komisyonu teşkil edilmesi karara bağlanacaktır. Ancak 16 Mart 1920 günü İstanbul’da yaşanan olaylar nedeniyle Meclis-i Mebusan’ın kendi kendini tatil etmesi üzerine bu önerinin uygulamaya konması mümkün olmaz.

¹⁶ MMZC, 13 Mart 1336 (1920), Yirmiüçüncü İnikad, s.464.

¹⁷ MMZC, 13 Mart 1920, Yirmiüçüncü İnikad, s.465.

Meclis-i Mebusan'da yapılan bu hararetli tartışmalardan haberdar olan Saray ve İtilaf kuvvetleri de durumdan hiç hoşnut değillerdir. Hele 13 Mart oturumunda Milne Hattı meselesinin açıktan açığa eleştirilmesi ve bu hattı tanımayarak silahlı mücadeleye devam edilmesine destek veren mebusların sözleri, bir an önce bir barış anlaşması yapılmasını isteyen İtilaf Devletleri ve Yunanistan tarafından endişe ve kızgınlıkla karşılanmıştır¹⁸.

Oysa unutulmuş ya da akıllara gelmesi istenmeyen en önemli husus, “Harb-i Umumi”nin bitmiş olduğu ve bunun da mütarekenamenin imzalanmasıyla birlikte teyid edilmiş olmasıdır. Üstelik hukuken bir ateşkes içinde olunmasına rağmen, İtilaf Devletleri ve Yunanistan adeta savaş içindeymiş gibi bir politika gütmekte ısrarlıdır. Özellikle de Yunanistan buna gerekçe olarak Batı Anadolu’da Hıristiyanların katledilmekte olduğunu öne sürerek, yapmakta olduğu hukuk dışı işgali aklamaya ve haklı göstermeye çalışır. Ne var ki 14 Ekim 1919 tarihinde Sulh Konferansı’na sunulan Bristol Raporu, Türk tarafında bazı kusurlu davranışlar görülmekle birlikte, asıl sorumlunun Yunanlılar olduğunu belirtmektedir¹⁹. Türk tarafında büyük bir sevinç yaratan bu rapor, doğal olarak Yunan tarafında soğuk bir düş etkisi yapmıştır. Hemen hemen aynı tarihlerde yani 7 Ekim 1919’da Paris’te kabul edilip, 3 Kasım 1919’da Hariciye Vekâleti’ne bir nota ile bildirilmiş olan Milne Hattı ise²⁰, Yunan ordusu ile Kuvay-ı Milliye arasındaki çatışmayı önlemeyi amaçlamış görünmekle birlikte, esasen Kuvay-ı Milliye’nin söz konusu hattın 3 kilometre gerisine çekilmesini istemektedir. Bu talep de, Milne Hattı boyunca 3 kilometrelik alan içerisindeki yerlerin Türkler tarafından boşaltılması anlamına gelmektedir. Cemal ve Cevat Paşaların istifası ettirilmesine kadar varacak olan bu mesele, son Osmanlı Meclis’inin 13 Mart 1920 tarihindeki oturumunda da şiddetli tepkilere neden olur.

Saruhan mebusu Muvaffak Bey, Celal Bey’in bırakmış olduğu noktadan Milne Hattı meselesinin üzerine giderek;

“...Bu hat, bütünü matbuata üç kilometrelik bir hat şeklinde aksetmiştir... Efendiler, bu hat harita üzerinde tetkik edilecek olursa görülmüyor ki, dışlarıyla turnaklarıyla, ellerine geçen yarım yamalak silahlarla deyneklerle mevcudiyetlerinin muhafaza eden Türklerin elinde bulunan ne kadar müstakim mevaki varsa hepsini, doğrudan doğruya Yunana terk etmiş oluyor. Mamefih hattın asıl ehemmiyeti burada değildir. ‘Adagide’ den, Aydın cephesi üzerine bir hat çekilecek olursa –ki ‘Milen’ hattı bu hatt-ı müstakimden geçiyor- onun iç tarafında bulunan ve ehyem hiçbir Yunan kuvvetinin giremediği yüzlerce köyler tamamıyla Yunan işgali altına bırakılmış olacaktır. Bu, orada bulunan abali ve Kuva-yı Milliye tarafından uzun uzadıya tetkik edildi ve görüldü ki mesele, kuvvetleri yalnız üç kilometre geri tepmekten ibaret değildir. Bugünkü telgrafnamelerden de anlaşıldığı üzere oradan geri çekmek demek yüzlerce köylülerimizi müdafasız, aç ve sefil bir halde süngü hücumlarına ve ölümü maruz bırakmak demektir. İşte Milen hattının orada bulunan abali tarafından kabul edilmemesi... Vatandaşlarımızı düşman tecavüzüne maruz bırakmamak

¹⁸ Lahey Sözleşmesine göre barış anlaşması yapılan kadar, işgalci devlet, toprakları işgal edilen devletin hukukuna göre davranmak zorundadır. .Bu konuda bkz. Engin Berber, *Sanah Yollar, İzmir 1918-1922*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

¹⁹ Akşin, *a.g.e.*, s.298.

²⁰ Akşin, *a.g.e.*, s.303. 5 Kasım 1919’da Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 11 Kasım 1919 tarihinde de Demirci Mehmet Efe Milne Hattı’nı protesto etmişlerdir.

maksadyledir... Onun için bu kürsüden söylüyorum... Milen hattının esas ve sebab-i talebi, sırf bu Aydın Ovasına hâkim olan mevakiin Yunan işgali altına bırakılması ve bilabare oradan Anadolu'ya bir taarruz ihzar edilmesi maksadyledir"²¹.

Muvaffak Bey'in bu ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki, uygulanması istenen Milne Hattı meselesi, 13 Mart 1920'ye kadar henüz çözülmüş değildir. Aydın ve Nazilli'nin iki kez işgale uğradığı hatırlanacak olursa, bu bölgede Yunan ordusuna karşı şiddetli bir direnişin olduğu açıktır. İşgalin genişlemesine yol açacak olan bu hattın kabul edilmesinde ise kimin dâhil olduğunu Yozgat mebusu İsmail Fazıl Paşa şöyle açıklar;

"...Meclis-i âlinize şunu anlatmak isterim ki, bu sefer ikinci fecayı'ı vukua getiren 'Milen' hattıdır, zannederim ki bu ikinci hat' Milen'in hatırına gelmemiştir, 'Milen'in hatırına getirilmiştir. Yani hükümetimizin sabık kabine zamanında bir Dâbiliye Nazırının tamimidir... Hükümetimizin vazîfesi... İşgali her fırsattan bil-istifade geceli gündüzlü, her dakika protesto etmek iktiza ederken, bilakis o işgalin muntakasını kabul eden hükümetimizdir. Dâbiliye Nazır Adil Bey'in 8 Ağustos 1335 tarihli vilayetlere mersul uzun bir tamiminin baş tarafından iktibas ettiğim fikarata bakınız ne deniliyor: Yunanlıların işgal eyledikleri mahallerin kasr ve tabtit dairesi ve irtikab eyledikleri enva-yı fecayı hakkında... Protesto edeceğine tabtit etmek o muntaka-ı mezakureyi kabul etmektir Şu halde İzmir fecayı'ine illet olan birçok avamil sırasında sabık kabinenin (esbak kabine sedaları) Dâbiliye Nazırlarının ve daha sairlerinin zamanında vukua gelen fecayı-ielime kendi yanlarına bırakılmaz ve inşallah bir gün fırsat bulur ve bunları kendimiz de sual ederiz...

Yalnız şimdi meclisinizden sual ederim. Bu seferki taarruzun badi-i hakikisi Adil Bey'in şu telgrafnamesinde 'tabtit' meselesini zikretmek General 'Milen'in hatırına getirmektir"²².

Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni suçlayan bu konuşmanın ardından, Meclis'in 16 Şubat 1920 tarihli oturumunda bu hükümetin işgaller konusundaki tutumunu sorgulayan bir takrir de vermiş olan Edirne mebusu Şeref Bey söz alarak, suçlanması gereken bir diğer kişinin de işgale direnmeyen İzmir valisi²³ olduğunu hatırlatarak, meclisteki heyecamı daha da artıracak olan şu sözleri söylüyor;

"...Biz kaltaban Yunanlılarla harp etmedik. Efendüler, Türk elindeki sopasıyla (benim Trakya'daki Recep gibi) onaltı tanesini, hem de müsella olan onaltı tanesini sopa ile hem kovaladı hem de tüfeklerini aldı. İşte Türk! (alkışlar) Avrupa Devletleri bakalım bir yana çekilsin de hangi Yunanlı karşıma gelebilir. Ben Türk, bir Yunanlıdan çok medeniyim, hem de pek çok medeniyim"²⁴.

Kimin "daha medeni" olduğu meselesinde mebusların ne kadar yaralanmış olduğunu gösteren bu sözler, hiç kuşkusuz yapılan işgallerin haksızlığı konusunda son derece ciddi bir duyarlılığın da göstergesi sayılmalıdır. "...Şanlı tarihe malik olan milletler

²¹ MMZC, 13 Mart 1336 (1920), Yirmiüçüncü İnikad, s.466.

²² MMZC, 13 Mart 1920, Yirmiüçüncü İnikad, s.467.

²³ İşgal sırasında İzmir Valisi, Ahmet İzzet Bey'dir ve 5 Ocak 1920 tarihinde vefat etmiştir. Bkz., Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.157.

²⁴ MMZC, 13 Mart 1920, Yirmiüçüncü İnikad, s.467.

yaşar veya şanlı ölür. Türk çocuğu! Haydi, düşmana karşı! Bundan başka çıkar yolu yoktur. Yeter artık. Çünkü takat kalmadı” sözleriyle mebusların çoğunun hislerine tercüman olan Şeref Bey’in bu konuşmasının ardından okunan telgraf ise hayli ilginçtir;

Aydın Cenup mıntkası Heyet-i Merkeziyesi namına Reis Tevfik Fikret imzalı telgrafta meclise hitaben şu ifadeler yer almaktadır;

“...Millet yanıyor, millet mahvoluyor, öldürülüyor ve kesiliyor; sonra da tarihi kapatmak isteniyor. Sizler ey milletin vekilleri, ne yapıyorsunuz? Arkanızda serbesti-i harekâtınız için fedaya amade bir büyük ve ölmez millet vardır. İzmir’imizi, Adana’mızı memleketlerimizin kışaat-ı meşguleden tablisini te’min etmek için gerekirse öleceksiniz. Zira millet ölmeğe ve kurtulmağa karar vermiştir. Son silahını kullanmak için sizlerden küçük bir iş’ara, bir işarete müntazırdır. Mesaimizi büsn-ü ifa edip etmediğinizi serian bildiriniz. 8 Mart 1335”²⁵.

Bu telgrafın Meclis-i Mebusan’da yarattığı havayı düşünmek zor olmasa gerek. Hatta denebilir ki, İtilaf güçlerinin 16 Mart 1920 günü İstanbul’da estirdiği terörün nedenlerinden birinin de meclisteki bu isyan havası olmasıdır.

O zamana kadar hiç söz almamış olan Sivas mebusu Rauf Bey’in sözleriyle bu oturumu kapatarak, Meclis-i Ayan’daki tabloya geçebiliriz;

“...Gelen telgrafnamelerin Meclisi Millimizi derin teessüre gark ettiğini reyel-ayn gördük. Padişahın ve vatanın ve milletin hakiki evlatları hiç olmazsa bir ifade tesliyete muhtaçtır... Buna şimdiye kadar hükümetten mazhar olamamışlardır. Hiç değilse Millet Meclisi tarafından tesliyete mazhar edilsinler”²⁶.

1.2 Meclis-i Ayan’da Yapılan Tartışmalar

Meclis-i Ayan’daki tartışmalara geçmeden önce, bu meclisin yapısı ile ilgili kısa bir bilgi vermek aydınlatıcı olur. Zira Ayan Meclisi de tıpkı Mebusan Meclisi gibi ikiye bölünmüş durumdadır; Tevfik Paşa yanlıları ve Damat Ferit Paşa grubu. Biri padişahın eniştesi, diğeri damadı olan bu iki kişi arasındaki çekişme, esasen mütareke sonrasında kurulan hükümetlerde birbirlerinin halef-selefi oldukları zamana dayanırsa da, bunun nedenleri üzerinde uzun uzadıya durmak burada mümkün olmadığından, sadece birbirlerine dış bilediklerini söylemekle yetinelim. Ancak bizim konumuz açısından önemli olan nokta Ayan Meclisi reisi olan Tevfik Paşa’nın Anadolu Hareketi’ne karşı daha ılımlı bir tutum içinde olması ve ayanlar içerisinde onu destekleyenlerin bulunmasıdır. “Yüksek siyaset”in bütün inceliklerini görebileceğimiz bu meclisin oturumlarında yapılan tartışmalarda hemen her konuda birbirine ters düşen bu iki grubun, ülkenin içinde bulunduğu şartlar söz konusu olduğunda da aynı didişme içine girdiklerini görmek şaşırtıcı değildir.

Nitekim tam da Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin istifa ettiği gün yani 8 Mart 1920 tarihinde Ayan meclisine verilmiş olan bir tahrir, söz konusu gruplar arasındaki çekişmeyi gözler önüne serer. Tahririn sahibi Damat Ferit Paşa grubundan Keçecizade

²⁵ MMZC, 13 Mart 1920, Yirmiüçüncü İnikad, s.469.

²⁶ MMZC, 13 Mart 1920, Yirmiüçüncü İnikad, s.473.

İzzet Fuat Paşa'dır. "Devr-i Hamidi de bile ağzların bu derece kilitlendiği görülmemiştir" diyerek mecliste bulunan Tevfik Paşa grubuna –dolayısıyla Anadolu yanlısı Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne ve onu destekleyenlere- kinayeli bir göndermede bulunan İzzet Fuat Paşa'nın takririndeki önemli satırbaşları şöyledir;

"Müzakerat-ı sulhiyemizin bir müddet müsaait olarak cereyan ettiğini haber aldığımız sıralarda, İtilaf recülü mühimlerinden birinin mektubunda, tarafımızdan hatalara devam edilmemek şartıyla tablisimiz ümitbâş bir tarzda gösterilmişti. Hâlbuki müzakerat ansızın eski korkularımızdan da pek fazla kesb-i vahamet eyledi Buna sebep hiç şüphe yok ki... Memleketimizin tablis edilebileceği vadisindeki hatalar olsa gerektir.

"...Hüsniyet sahipleri bizce de malum ve musaddak olan bazı başta bulunan zevatin âdem-i iktidar ve tecrübesizliğine, yanlış ve kısa nazariyelerine, gayr-i asri zihniyetlerine mütemadiyen bu vatan feda olunacak mı? Artık meşveret anları geldi, hatta geçiyor. Rica ederiz şahsiyetleri bir tarafa bırakalım; vatan-ı mukaddese bütün kuvvetimizle ve rubumuzla sarılalım.

...Muharebeden çıkmak sıralardaki hatalar, girmektekileri geçmesin. Bu zaman tecrübe zamanı değil. Memleket artık şu zatın, bu zatın tecrübe plançesi olacak bir halde değildir.

...Ehyem ameliyat masasının üzerinde bulunuyoruz. Böyle cerrahi bir vaziyette, cerrahi tedbirlere müraaat etmeli... Yeni gelen kabine kat'i tedbirler ittihaz etmezse, gelenin gidenlerden daha muvaffakiyetsiz olacağı derkardır. Zira adamlar geçiyor, hatalar duruyor. Bugün vatanımızın vaziyetinin tedbirlerle eski balden de vahim bir devreye girebilir. Birkaç aylık vakayı, zannederim ki bu hakikatleri tamamen gösteriyor, daha ne istiyoruz, ne bekliyoruz? Eğer vakit kaldıysa eski halattan bilkiilliye tebaüt ettiğimizi ve cidden Avrupalı Osmanlılar olduğumuzu sözle değil, efsal-i müstacele ile Avrupa'ya gösterelim. Belki kanaat gelir. Herhalde Hükümeti bu yola sevk etmeli"²⁷.

Bu ifadelerin satır aralarına sıkışmış olan imadan da açıkça anlaşılıyor ki, Ali Rıza Paşa'nın istifa etmesiyle birlikte yeni hükümeti kurma görevinin Damat Ferit Paşa'ya verilmesi beklenmekte ve istenmektedir. Dolaylı bir şekilde de olsa Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin icraatlarının eleştirilmesi, özellikle de barış anlaşmasının hala yapılamamış olması Anadolu'daki direnişle bağlantılandırılmaktadır. Hiç kuşkusuz Milne Hattı meselesinin yol açtığı kriz de bu suçlamada etkili olmuştur. İngiltere'ye yakınlığıyla maruf Damat Ferit Paşa'nın hükümete gelmesi İtilaf güçlerinin eline önemli bir koz verecektir. Nitekim Salih Paşa Hükümeti'nden sonra göreve gelmeyi başaran Damat Feri Paşa ile birlikte Sevr Anlaşması'na imza koyanlardan biri olan Rıza Tefvik Bey de Ayan meclisinin üyeleri arasındadır ve İzzet Fuat Paşa'nın verdiği takriri haklı bularak, yeni kurulacak hükümetin kendilerine bilgi vermesini ister.

Tevfik Paşa yanlısı Ferik Rıza Paşa ise hükümetin henüz teşekkül etmediğini, dolayısıyla bu takririn yeni hükümet kuruluncaya kadar ertelenmesini isteyince, İzzet Fuat Paşa şu sözlerle karşılık verir;

"Bendenizin arzum, henüz teşekkül edememiş olan hükümete sual sormak değil, ben "bir şey yapalım, biz onlara bazı şeyler söyleyelim, onu yapsınlar" diyorum... Çalışalım bir şeyler yapalım. Bendeniz görüyorum ki, buraya geliyoruz bir iki saat zarfında her şey olupbitti diyoruz.

²⁷ Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, Devre.4, Cilt.1, İçtima Senesi.1, 8 Mart 1336 (1920), On Yedinci İnikad, TBMM Basımevi, Ankara, 1992, s.186.

Mamañib bir Şey yapmıyoruz... Hâlbuki Avrupa'da hakkımızda mukarrerat ittihaz olunuyor, müzakerat yürüyor, baltalarla biz'i bitiriyorlar... Paris'ten gelen telgrafları görmüyor musunuz?"²⁸.

Müşir Osman Paşa ise böyle Őeylere dair bir malumatın olmadığını söyleyince, İzzet Fuat Paşa ile bir ağız dalaşı başlayacaktır; "Paris'te ne oluyor ben bilmiyorum" diyen Osman Paşa'ya, "Çin'de değil, tabii Paris'te oluyor" sözleriyle karşılık veren İzzet Fuat Paşa'yı susturmak isteyen Osman Paşa da, zamanı gelince müzakere edelim diyerek tartışmayı bitirmek isterse de, Rıza Tevfik tartışmayı işgal meselesine getirir;

"Misaller var. Mesela Avrupa gazetelerinde görüyoruz ki, Yunanistan İzmir'de ilerliyor. Sonra buna mukabil birçok asker tahşid etmişler. Demek ki hal-i harpteyiz. Hâlbuki güya mütareke içindeyiz. Sulhün uzamasına da bu ahvalin sebep teşkil ettiğini zannediyorum. Bu ahvalden hükümet mesuldür, şiddetle mesuldür. Eğer bunu hükümet istiyorsa, hükümet mesuldür. Eğer istemiyor da, bunu hükümetin iradati ve idaresi haricinde bir kuvvet yapıyorsa, o kuvvet mesuldür. Herhalde bunun sonu ne olacak? Öyle zannedirim ki, biz sonra çigneyeceğiz, fena halde bir sille yiyeceğiz ve en ziyade müstebak olmadığımız, ummadığımız bir yerden yiyeceğiz... Kabine değışmiş, hiç ehemmiyeti yoktur. Bu bir mudhike-i faciadır... Biz hükümeti iskat edecek değiliz, buna hakkımızı, selahiyetimizi yok, fakat malumat isteriz. Öyle değil mi ya? Őurada burada gördüğümüz adamlardan aldığımız haberlere haydi inanmayalım. Fakat mühim gazetelerin, Fransız, İngiliz gazetelerinin resmen yazdıkları Őeyleri ben okuyorum. Hal vahimdir... Diyorlar ki hükümete birçok "note verbal" vermişler, bunların hiçbirisinden haberimiz yoktur. Bunları gazetelerde görüyoruz. Köylülerin reyelayn müşabade ettikleri Őeyleri Meclis-i Ayandan gizli tutmaya mahal yoktur"²⁹.

Mütareke ve harp durumu arasındaki farkı bizim yorumumuzdan oldukça farklı bir şekilde algılayan ve bir barış anlaşmasının yapılamamış olmasını Anadolu'daki direnişin hükümet tarafından engellenememesine bağlayan Rıza Tevfik Bey, daha sonra Sevr'de yapılan müzakerelere delege olarak katılarak bu muradına nail olacaktır.

Damat Ferit Paşa yanlılarının, henüz hükümeti kurma görevinin kime verileceğinin bilinmediğı bir zamanda, İzmir işgali ve Batı Anadolu'daki direniş üzerinden bir tartışma başlatarak teyakkuza geçtiklerini gösteren bu mesele, Mahmut Paşa'nın "hükümet burada olmaksızın, bu hususta müdavele-i efkâr etmek müşip olmaz zannedirim" sözleriyle kapanır.

Sonuç

Adına ister Milli Mücadele, isterse Kurtuluş Savaşı densin Mustafa Kemal tarafından Anadolu'da başlatılan hareketin örgütlenmesinde Yunanistan'ın İzmir'i işgali, tek olmasa da tetikleyici unsurlardan biridir. Hiç kuşkusuz, mütarekenin 7. maddesini bahane ederek, Adana, Maraş gibi yerlerde yapılan işgaller, saray ve hükümetin pasif tutumu, diğere önemli unsurlar arasında sayılabilirse de, Yunan işgali – deyim yerindeyse- bardağı taşıran son damladır. Mütarekeyi imzalayan devletlerarasında Yunanistan'ın bulunmaması, işgali hukuken geçersiz kılmakla birlikte,

²⁸ MAZC, 8 Mart 1920, On Yedinci İnikad, s.186.

²⁹ MAZC, 8 Mart 1920, On Yedinci İnikad, s.187.

özellikle İngiltere'nin verdiği destek ve yerli Müslüman halkın tepkilerini hiçe sayarak yapılan bu işgal, Batı Anadolu'da Ayvalık'tan Aydın'a kadar olan bir hat üzerinde "Kuvay-ı Milliye" hareketinin başlamasında etkili olmuştur.

Bu durum karşısında, işgal edilen bölgeler de dâhil olmak üzere, Ankara'da Mustafa Kemal tarafından taslak olarak hazırlanan Misak-ı Milli, öncelikle yapılacak olan mücadelenin sınırlarını belirlerken, diğer yandan da barış görüşmelerinde Türk tarafının masaya hangi şartlarda oturacağını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, İzmir'in işgalinden sonra toplanan ilk meclis olma özelliğini de taşıyan son Osmanlı Meclisi, 12 Ocak 1920 ile 12 Nisan 1920 tarihleri arasındaki üç aylık kısa mesaisinde, Anadolu yanlısı mebusların gayretiyle "Ahd-ı Milli Beyannamesi"ni meclisten geçirme başarısını gösterecektir. Bu beyannamenin Meclis-i Mebusan'da 17 Şubat 1920 tarihinde kabul edilmesi son Osmanlı Meclisi'nin Anadolu Hareketi'ne desteğinin ilk ve güçlü ifadelerinden biri olmuştur. Nitekim bu kabulde birlikte, o güne kadar neredeyse hiç dile getirilmemiş, hatta Anadolu Hareketi'ne muhalif ya da mesafeli duran mebuslarca üzerinde konuşulması bir şekilde engellenmiş olan İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali meselesi en nihayet meclis gündemine taşınabilmiştir. Mondros Mütarekesi'ni imzalayan ve bunu bir başarı gibi göstermeye çalışan Rauf Bey'in (Orbay), ironik bir biçimde söz konusu beyannamenin hazırlanışı ve kabul edilmesinde baş aktörlerden biri olduğunu da hatırlatmadan geçmeyelim.

Bu beyannamenin kabul edilmesiyle birlikte, Yunan işgali konusundaki tepkilerini daha yüksek perdeden ifade etmeye başlayan Anadolu yanlısı ve çoğu da oradan gelmiş olan mebusların, Mebusan meclisinde konuyu nasıl tartıştıklarını gördük. Neticede İzmir'in işgali, bu meclisin varlık sebebine, iradesine de bir saldırı ve onu cerheden bir vakıa. Dolayısıyla hep bir elden memleketin "tahlisi" için çalışmaları, aynı zamanda meclisin varlığının da bir garantisi olarak ortaya çıkıyor. Nitekim bu duyarlılık mecliste, işgallerin haksızlığını dünyaya duyurmak gibi son derece naif bir öneri şeklinde tezahür ediyor olsa da, bu bile, en azından suskunluğun sona ermeye başladığını göstermesi bakımından anlamlı.

18 Mart 1920'de Mebusan meclisinin kendini tatil etmesi ise bir "kaçış"tan çok, kendilerini adanmış oldukları davayı sürdürebilmek için zorunlu olarak alınmış bir karar. Zira 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf güçlerinin estirdiği terörün, zaten "de facto" bir biçimde uzun zamandır işgal altında olan İstanbul'da ciddi bir güvenlik sorunu doğurması, Mebusan Meclisi üzerindeki baskının da artmasına da yol açmıştır. Nitekim işgale tepki gösteren mebusların hemen hemen hepsinin Ankara'ya, Mustafa Kemal'in yanına gitmesi ve orada açılan Meclis'e katılmış olmaları işgallere karşı yürüttükleri mücadeleyi bırakmadıklarının da açık bir kanıtı.

Oysa Osmanlı Meclisi'nin "atanmış" üyelerinden oluşan Meclis-i Ayan'da durum çok farklıdır. Her ne kadar bu meclisin başkanı olarak Tefik Paşa'nın Anadolu Hareketi'ne karşı takındığı ılımlı tavır, onun bu hareketi desteklediği şeklinde okunmaya müsait ise de, bu konuda görüşler muhtelif. Ayan meclisinin üyeleri arasında bulunan Damat Ferit Paşa'nın, mütareke sonrasında halef-selef olarak bir dizi hükümet kurmuş oldukları Tefik Paşa ile arası oldukça kötüdür. Biri padişahın eniştesi, diğeri damadı olan bu iki rakip arasındaki çekişme Ayan meclisine de yansımış

görünüyor. Alman ekolünden gelen ve “yüksek siyaset”in bütün inceliklerine vakıf olan Tevfik Paşa’nın, Anadolu yanlısı olmaktan ziyade Damat Ferit Paşa’ya karşı olduğunu düşünmek bu nedenle daha makul gelmektedir. Bizim konumuz açısından ise bu durumun önemi şu; tam da Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin istifa ettiği gün Ayan meclisinde şahit olduğumuz tartışma, satır araları dikkatlice okunduğunda, daha çok hükümeti kimin kuracağı meselesi ile ilgilidir. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali konusu ise tali bir mesele olup, taraflar, işgalin bizatihi kendisini tartışmak yerine, bu işgal üzerinden bir iktidar mücadelesi yürütüyorlar. Kaldı ki, meclisin resmi kapanışı olan 12 Nisan 1920 tarihinden sonra tek bir ayan üyesinin bile Ankara’da açılan meclise katılmamış olması, bu konudaki “duyarlılığın” kesafeti konusunda bize açık bir fikir de vermektedir.

Bu tartışmalara bakarak diyebiliriz ki, aynı çatı altında toplanan bu iki meclisin işgaller konusunda gerek yaklaşım, gerekse sergiledikleri tutum açısından çok farklı bir tavır içinde bulunduğu aşikârdır. Ayanlar açısından; “yüksek siyaset” yaparken, halktan ve onun çektiği sıkıntılardan kopuk olmanın bedeli, ömür boyu kaydıyla atandıkları meclisin bir daha hiç açılmamak üzere kapanması olur. “Seçilenler” için ise mücadele yeni bir safhaya girmiştir. Amaç bu olunca, mücadele edilecek mekânın neresi olduğu çok da önemli değildir. Esasen gelinen nokta, Mustafa Kemal’in çok daha önceden öngördüğü bir durumdur. Ve O, bu tartışmaları yapmak yerine, kendisine katılan mebuslarla yoluna devam ederek ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtaran bir lider olarak tarihe geçer.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayın ve Tutanaklar

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, Devre.4, Cilt. I, İçtima Senesi I, TBMM Basımevi, Ankara, 1992.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre.4, Cilt. I, İçtima Senesi I, TBMM Basımevi, Ankara, 1992.

II. Gazeteler

Tasvir-i Efkâr, 14 Ocak 1920, S.2958.

III. Kitaplar

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Son Meşrutiyet 1919-1920)*, C.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2004.

ARIKAN Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.

AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1984.

ATATÜRK, Mustafa Kemal *Nutuk, Vesikalar*, C.III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

_____, *Nutuk*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.

BERBER, Engin, *Sancılı Yıllar, İzmir 1918-1922*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

_____, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

BÖKE, Pelin, *Son Osmanlı Meclisi'nin Son Günleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

KADRI, Hüseyin Kazım, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

KARACA, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004.